

Зміст

<i>Вступ</i>	5
Частина I. ВІЙНА ЗА УМИ	7
<i>Розділ 1. Тривожний світ, у який потрапило людство, виявився занадто складним для виживання</i>	8
<i>Розділ 2. Комунікативний метод управління державою проти репресивного</i>	27
<i>Розділ 3. Конструктори розуму. Як у головах будують світ, якого насправді немає</i>	47
<i>Розділ 4. Інформаційні хижаки: як вони заповнюють наш мозок</i>	83
<i>Розділ 5. Від пропаганди до конспірології: як і хто конструює світи в наших головах</i>	99
<i>Розділ 6. Як будують фальшивий інформаційний світ</i>	115
<i>Розділ 7. Фейки та пропаганда у створенні сучасного інформаційного простору</i>	133
<i>Розділ 8. Комунікації і дизайн поведінки людини: від минулого до сучасних протестів у Білорусі</i>	163
Частина II. ЯК РОЗУМ АТАКУЄ РОЗУМ...	191
<i>Розділ 1. Онтологічна війна: хто і як впливає на наш розум</i>	192
<i>Розділ 2. Як онтологічні війни несуть у масову свідомість іншу модель світу</i>	212
<i>Розділ 3. Медіаконструкти та конспірологія як онтологічні інтервенції в масову свідомість</i>	237

ТОКСИЧНИЙ ІНФОПРОСТІР

<i>Розділ 4.</i> Пропаганда завжди до душі владі, але в неї також є межі	254
<i>Розділ 5.</i> Віртуальна дійсність породжує віртуальні перемоги	271
<i>Розділ 6.</i> Віртуальний щит держави, або Як працює комітет віртуальної безпеки (КВБ)	288
<i>Розділ 7.</i> Комунікації, що формують реальність: від «совка» й «імперії зла» до сьогодення	325
<i>Розділ 8.</i> Мізки під контролем віртуальності: як віртуальні об'єкти перемагають інформаційні та фізичні.....	351
<i>Підсумок</i>	380

РОЗДІЛ 1

ТРИВОЖНИЙ СВІТ, У ЯКИЙ ПОТРАПИЛО ЛЮДСТВО, ВИЯВИВСЯ ЗНАДТО СКЛАДНИМ ДЛЯ ВИЖИВАННЯ

Сучасний світ тривожний і геть незрозуміло, як треба жити, щоб повернути собі спокій. Почасти неспокій спіткав нас разом з коронавірусом, коли зруйнувалися старі правила. А це, природно, позначилося на психічному здоров'ї населення [1–2]. Голова ВООЗ твердить, що психічне здоров'я і до пандемії було «забутим питанням у глобальній охороні здоров'я». Ситуацію в цій сфері він описав так: «Близько мільярда людей живуть із психічними розладами, три мільйони вмирають щорічно від зловживання алкоголем, і кожні 40 секунд одна людина у світі вчиняє самогубство» [3].

І навіть вибори демонструють тріумф спотворених уявлень, коли конспірологія стає одним із чинників ухвалення рішень: «Прихильники QАноп¹ на платформах погоджуються, що Байден

---

¹ QАноп — поширена в США конспірологічна теорія, згідно з якою президент цієї країни Дональд Трамп збирався викрити гігантську міжнародну схему сексуальної експлуатації маленьких дітей, до якої причетні лідери Демократичної партії США, що поклоняються сатані, а також багато інших американських знаменитостей. (Тут і далі прим. ред.)

намагається сфабрикувати вибори — ідея не базована на доказах, але її просувають у твіттері видатні особистості правого крила, зокрема президент та його син. Щойно Трамп зупинився на цьому наративі, прибічники QAnon стали більш активними та сфокусованими» [4].

Світ охопила невизначеність, що постійно зростає, тож ми потребуємо нетрадиційних методів для відновлення впевненості. Тут будь-які підказки цінні. Саме в моменти непередбаченості розквітає, наприклад, конспірологія. Невизначений світ лякає кожного, адже всі дії стають непередбачуваними. Утім, лякає і надвизначеність, притаманна Радянському Союзові. Недарма його останній період отримав символічну назву — «застій». Тоді всі завтрашні дні нагадували вчорашні, як у якомусь фільмі, де все безперестанку повторюється. Однак населення, за соціологічними даними, період «застою» згадує як один з найкращих.

Пандемія вкотре продемонструвала, що моделі визначеності важливі для виживання, бо людині тяжко жити у світі хаосу. Некерований світ завжди гірший від світу керованого. Подеколи влада вдає керованість, хоча насправді її нема. Пандемія розкрила те, що годі й уявити: уряд безсилий. Будувати дороги — це одне, а рятувати людей — зовсім інше. Помилки тут помітні відразу.

Звідси й розквіт конспірологічних теорій, згідно з якими головний ворог чомусь Білл Гейтс. Конспірологія бачить світ принципово інакше, ніж, наприклад, школа чи традиційні медіа. Цьому правильному світові теорія змови надає «неправильної» структурності. Ідеться про змову сильних світових гравців. Те, у що ми не хочемо вірити, великий відсоток людей має за чисту правду. Будь-який розум потребує визначеності, і конспірологія користується цим, створюючи за допомогою неадекватного інструментарію квазівизначеність.

Іноді непевність — наслідок руйнування світової моделі за допомогою спеціального онтологічного втручання. Найвигідніше робити це в точках поляризації, коли вже відбувається таке

руйнування й суспільство розділене на «непримиренні» групи. Це пандемія, вибори та референдуми [5–6]. Google і Microsoft зауважують, що з Пекіна тривають кібератаки на людей, які працюють у кампаніях Байдена й Трампа [7]. Водночас якщо російські атаки 2016 року мали на меті збільшити шанси Трампа на президентство, то тепер вони спрямовані на політичні особистості, які виступають проти китайських інтересів. Це багаторічна кампанія, яку ведуть через безліч каналів, зокрема бізнес, університети, дослідницькі центри, громадські та культурні групи, організації китайської діаспори, китайськомовні медіа, WeChat, китайські соцмедіа.

Висновок з аналізу дезінформації в Центральній Європі під час виборів такий: «Моніторинг каналів фейсбуку, які часто публікують дезінформацію і прокремлівський контент, засвідчив, що вони активно просували популістські партії антимиграційного та євроскептичного забарвлення, щоб посилити соціальну й політичну поляризацію на європейському рівні» [8].

Людина живе водночас у трьох просторах — фізичному, інформаційному та віртуальному, які впливають один на одного. Наприклад, релігія чи ідеологія з віртуального простору можуть скеровувати нашу поведінку в просторі фізичному. А через інформаційний простір, яким користуємося найактивніше, ми переповідаємо події з фізичного чи віртуального світу. Наявність цих трьох просторів принципово змінює наш статус у природі: людина стає могутнішою завдяки інформаційному й віртуальному просторам. А отже, є вразливі точки, через які можна послаблювати функціонування людини та її розуму.

Релігія та ідеологія правили світом багато століть, і люди вбивали одне одного за ці віртуальні цінності. Фізичний світ завжди підкорюється віртуальному, адже віртуальність лежить у наших мізках, і для нас вона реальніша за реальний світ. Увесь соціальний устрій світу віртуальний. Як і всі соціальні ієрархії, що змушують людину діяти чи говорити в певний спосіб.

Сьогодні у світі зростають і борються за першість дві супервиртуальності — США і Китай. Країнам притаманна західна чи східна ментальність, однак тип організації суспільства може відрізнитися й не збігатися з нею.

Росія — західницька щодо ментальності громадян, але соціальну систему має східну. Її суспільство побудоване під одноосібного лідера та потужну соціальну ієрархію, що характерно саме для східних цивілізацій. Це робить Росію менш конкурентоспроможною, ніж США і Китай. І поки стійка соціоментальна рівновага дає змогу західним США та східному Китаю розвиватися, Росія роздвоюється... Сакралізована в східний спосіб влада занижує статус заходолюбного громадянина.

Про стійку рівновагу при цьому не йдеться, а отже, влада може самохіть грати східну чи західну партію. Економічну складову замінено патріотичною риторикою. Нічого нового: у СРСР над усім панувала ідеологія, у дореволюційний час — релігія. Матеріальність повсякчас коригували за допомогою певного нематеріального ядра.

Ось ніби далекий, але характерний приклад такого коригування. Виявляється, Сталін відстежував свій грузинський акцент: «У 1949 році готували черговий фільм “Сталінградська битва”, і сам Сталін вирішив, що грузинський актор не підходить на роль російського вождя й переможця. Тоді він сказав міністрові кінематографії Большакову: “У Геловані сильний грузинський акцент. Хіба в мене такий акцент? Подумайте про відповідного актора на роль товариша Сталіна. Краще шукайте серед російських”. І на цю роль обрали Олексія Дикого. Багато хто вважає, що після перемоги над Гітлером Сталін узяв собі в голову, що був російським вождем і уникав ототожнення з “провінційною” в його розумінні Грузією» [9].

До речі, він навіть вірші писав російською. У розсекреченому фонді Сталіна збереглося його жартівливе привітання Калініну, датоване 21 січня 1933-го:

Посвящается товарищу Калинину
Бокия, Миля, Копта, Канта
Сто раз легче прочитать
И дойти до их субстанта,
Чем тебя, мой друг, понять [10].

Це теж приклад зняття із себе невизначеності шляхом перетворення в безсумнівно російського вождя. Масова свідомість не любить неоднозначності, потребує прямих і яскравих підказок. Звідси й роль пропаганди — цієї «арифметики» складного світу, покликаної розкласти все по поличках. Радянський Союз загалом ніколи не був би побудований без пропаганди, яка пронизувала не тільки ЗМІ, але й літературу та мистецтво.

Коронавірус прийшов разом з конспіраціоналізмом, який давав чужинцеві зрозумілі типи пояснень. Конспірологічна теорія вбудовувала COVID-19 у схему «хто винен» — центральну схему для картини світу.

О. Асмолов говорить про навалу конспірологічних теорій: «Наше суспільство довго перебувало під владою конспірологічних концепцій. Вони стали триматися купи завдяки нашому телебаченню, покликаному бачити ворога всюди. Хочете зрозуміти, звідки це в нас? Дивіться телепередачі більшості наших ведучих — і отримаєте відповідь. Пандемія — це явище, пов'язане зі складними мутаціями, з порушенням рівноваги між людиною і природою, а отже, матінка-природа і є змовницею» [11].

А оскільки колишньої реальності вже не буде, то в пошуках нової моделі реальності зрозумілим стає звернення до конспірологічних теорій — саме такими методами послуговується масова свідомість, на відміну від науки. Масова свідомість завжди виступає пересилачем (вухами) замість творця (мізків).

Містика і конспіраціоналізм розцвіли напередодні революційного 1917 року. А далі дещо несподівано, але фактично як і мало бути: культуру царських часів узяли на озброєння робіт-